

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ЯК ОСНОВА ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Наведено загальну характеристику міжнародних екологічних стандартів. Проаналізовано міжнародний досвід стандартизації на приклад ряду розвинутих країн світу. Здійснено оцінку показників сертифікації у системі управління у розрізі регіонів та за галузями національної економіки України та інших країн світу.

Постановка проблеми

Однією з умов інтеграції України у систему міжнародних еколого-економічних відносин є розвиток екологічного менеджменту як основи гармонізації економічних та екологічних інтересів суспільства. У процесі екологізації економіки особливе місце належить вивченню, узагальненню і використанню наявного у цій сфері міжнародного досвіду, де характерною особливістю наразі є популяризація впровадження міжнародних стандартів як основи екологічного менеджменту. Тому, запровадження стандартів – необхідна умова реалізації ефективного екологічного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень

Вагомий внесок у становлення та запровадження екологічного менеджменту внесли такі вітчизняні науковці В. Ф. Семенова, Н.В. Зіновчук, О. Л. Михайлюк, Л. Ф. Кожушко, П. М. Скрипчук та ін. Однак, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, проблематика впровадження екологічного менеджменту у вітчизняній практиці залишається актуальною і потребує подальших досліджень.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження виступають практичні аспекти запровадження стандартів у сфері екологічного менеджменту та відносини, які формуються у процесі запровадження екологічного менеджменту на підприємствах. У процесі проведення досліджень застосовано метод статистичного аналізу, порівняння, аналізу і синтезу.

Результати дослідження

Розвиток екологічного менеджменту пов'язують з розробкою відповідних стандартів і міжнародних рекомендацій. Серед них заслуговують на увагу такі

© М. І. Мартинчук, І. В. Мартинчук

* Науковий керівник – д.е.н., професор Н. В. Зіновчук

† Науковий керівник – д.е.н., професор Є. І. Ходаківський

стандарти, як: Британський стандарт систем екологічного менеджменту BS 7750; серія стандартів ISO 14000 та ISO 9000; система аналізу ризиків, небезпечних чинників і контролю критичних точок (НАССР) та серія міжнародних стандартів OHSAS 18000. Загальну характеристику цих стандартів наведено у табл.1.

Таблиця 1. Загальна характеристика міжнародних систем і стандартів у сфері екологічного менеджменту

Назва стандарту	Країна та рік запровадження	Стислий опис
1	2	3
BS 7750 – Specification for Environmental Management System	Великобританія, 1992 р. У 1990 р. було прийнято "Екологічний акт", на засадах якого в 1992 р. впроваджено Стандарт у галузі систем екологічного менеджменту BS 7750	Вміщує рекомендації, корисні для створення ефективної системи екологічного менеджменту, що впливає на поліпшення екологічних характеристик діяльності підприємства в цілому
ISO 14000 (серія) – системи управління навколишнім середовищем	Бразилія, 1996 р. Стандарт став результатом Уругвайського раунду переговорів за Всесвітньою торговельною угодою і зустрічю на вищому рівні у Ріо-де-Жанейро	Встановлює вимоги до систем екологічного менеджменту з метою надання підприємствам інструменту для розробки політики і вирішення задачі скорочення негативного впливу на навколишнє середовище

Закінчення таблиці 1

1	2	3
ISO 9000 (серія) – системи управління якістю. Основні положення та словник	Швейцарія, 1987 р. Стандарти були розроблені технічним комітетом ISO/TK 176 у результаті узагальнення накопиченого національного досвіду різних країн	Вміщує загальний менеджмент якості й стандарти із забезпечення якості. Провідні вказівки на вибір і застосування
НАССР – система аналізу ризиків, небезпечних чинників і контролю критичних точок	США, 1971р. Компанія Пілсбурі представила повністю розроблену концепцію НАССР на Першій Американській Національній Конференції з питань безпеки харчових продуктів	Система, що дозволяє гарантувати виробництво безпечної продукції шляхом ідентифікації й контролю небезпечних чинників
OHSAS 18001 – система керування професійною безпекою і здоров'ям	Великобританія, 1999 р. Стандарт розроблено за участю національних органів зі стандартизації рядом країн (Великобританія, Японія, ЮАР, Ірландія), компаніями та дослідними організаціями	Метою стандарту є зниження фактичного несприятливого впливу на здоров'я, стан людей і запобігання небезпеці на виробництві, звільнення працівників від шкідливих і важких робіт, з одного боку, і підвищення привабливості умов праці, з іншого

Джерело: [1; 2].

За умовою Віденського договору між Європейським Союзом і Міжнародною організацією стандартизації (ISO), уберезні 1997 р. стандарт BS 7750 був вилучений з обігу та замінений стандартом ISO 14001. Серія міжнародних стандартів ISO 14000 – це система стандартів, яка встановлює вимоги до розробки політики і вирішення задачі зменшення негативного впливу на довкілля. Дана серія складається з таких стандартів: ISO 14001 – Система екологічного менеджменту (EMS) – специфікації та посібник з використання; ISO 14004 – EMS – загальний посібник з принципів, систем і методів; ISO 14014 – посібник з визначення "початкового рівня" екологічної ефективності підприємства. Інструменти екологічного контролю і оцінки; ISO 14010 – посібник з екологічного аудиту: загальні принципи; ISO 14011/1 – посібник з екологічного аудиту: процедури аудиту. Аудит систем екологічного менеджменту; ISO 14012 – посібник з екологічного аудиту – критерії кваліфікації екологічних аудиторів; ISO 14031 – посібник з оцінки екологічних показників діяльності організації. Стандарти, зорієнтовані на продукцію; ISO 14020 – принципи екологічного етикетування продукції; ISO 14040 – методологія "оцінки життєвого циклу" – оцінки екологічного впливу, пов'язаного з продукцією, на всіх стадіях її життєвого циклу; ISO 14050 – екологічний менеджмент. Глосарій (словник); ISO 14060 – посібник з обліку екологічних аспектів у стандартах на продукцію [3].

Серія стандартів ISO 9000 розроблена у результаті узагальнення накопиченого національного досвіду різних країн щодо розроблення, впровадження та функціонування систем якості. Вони не стосуються конкретного сектора промисловості чи економіки і являють собою настанови з управління якістю та загальні вимоги щодо забезпечення якості, вибору і побудови елементів систем якості. Серія ISO 9000 складається з таких стандартів: ISO 9001 – системи управління якістю. Вимоги; ISO 9004 – управління якістю і елементи системи якості; ISO 9011 – настанова з аудиту систем управління якістю та/або оточуючим середовищем. [4] На рис. 1 та 2 представлено ТОП – 10 країн з впровадження міжнародних стандартів ISO 14001 і ISO 9001 (станом на 2012 р.).

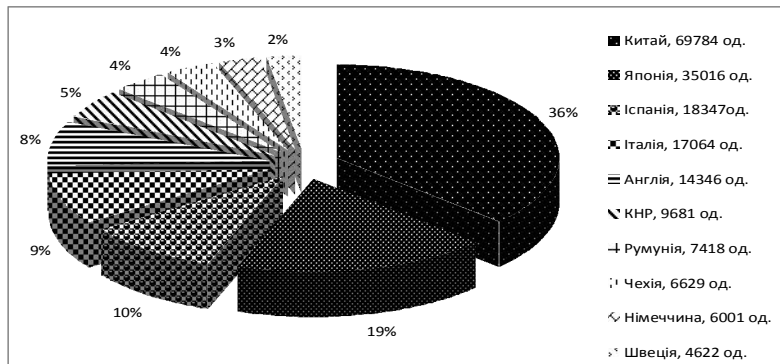

Рис. 1. ТОП–10 країн з впровадження міжнародного стандарту ISO 14001
Джерело: [5].

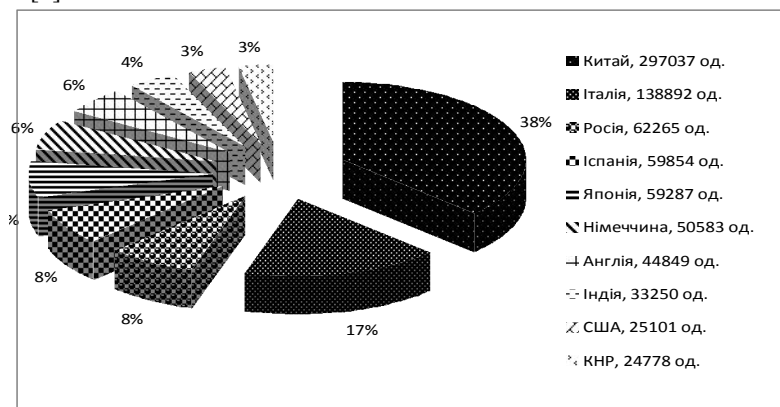

Рис. 2. ТОП–10 країн з впровадження міжнародного стандарту ISO 9001
Джерело: [5].

Аналіз інформації, наведеної на рис. 1 та 2, свідчить, що Китай є безумовним лідером із впровадження даних стандартів. Також, до трійки лідерів із впровадження ISO 14001 входять Японія та Іспанія, а ISO 9001 – Італія та Росія. Слід зазначити, що Україна не входить ні в один зі списків країн-лідерів. Станом на 13.12.2013 р. в Україні кількість отриманих сертифікатів на відповідність вимогам ISO 14001 склала всього 166 од.; а ISO 9001 – 1091 од. [3].

Що стосується системи НАССР, то найбільш важливим законодавчим актом цієї системи є Директива 93/43/СЕС «Про гігієну харчових продуктів». Вона застосовується на всіх підприємствах, які працюють з харчовими продуктами. Застосування директиви стало обов'язковим для країн-членів ЄС з 14 грудня 1995 р. З цією директивою в європейське законодавство було інтегровано принципи НАССР та основні принципи гігієни харчових продуктів [6].

Слід окремо виділити серію міжнародних стандартів OHSAS 18000 – систему керування професійною безпекою і здоров'ям. Міжнародні стандарти

серії OHSAS 18000 розроблені групою міжнародних організацій і діють в якості національних у багатьох країнах. Стандарт OHSAS 18001 був спеціально розроблений як сумісний зі стандартами систем менеджменту якості ISO 9001 і систем екологічного менеджменту ISO 14001 з метою полегшити інтеграцію систем менеджменту якості, безпеки і здоров'я персоналу та екологічного менеджменту на підприємствах, готових до такого співробітництва. Метою стандарту OHSAS 18001 є саме зниження фактичного несприятливого впливу на здоров'я, стан людей і запобігання небезпеці на виробництві, звільнення працівників від шкідливих і важких робіт, з одного боку, і підвищення привабливості умов праці – з іншого [7]. На рис. 3 представлено основні сектори та галузі, в яких впроваджено міжнародні стандарти країн-членів Міжнародної організації зі стандартизації (станом на 2012 р.).

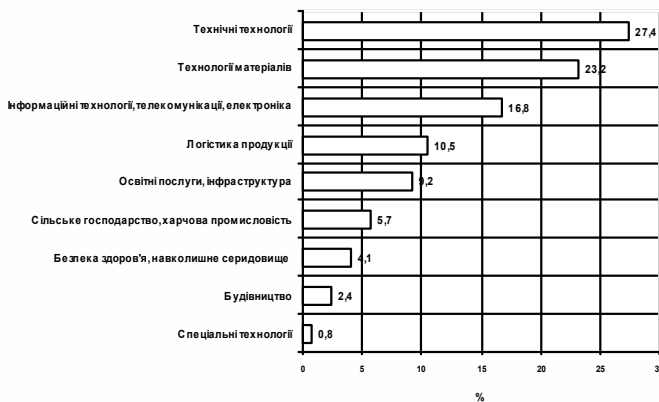

Рис. 3. Структура базових секторів та галузей, в яких станом на 2012 р. впроваджено міжнародні стандарти країн-членів міжнародної організації зі стандартизації, %

Джерело: [8].

Проаналізувавши рис. 3, можемо зробити висновок, що впровадження міжнародних стандартів охоплює найрізноманітніші сфери діяльності суспільства. Найбільшу питому вагу займають сектори: технічних технологій; технологій матеріалів та інформаційні технології, телекомунікації, електроніка. Найменша частка належить галузі спеціальних технологій. На нашу думку, важливо звернути увагу на сектор сільського господарства та харчової промисловості Ці галузі не є лідером в даному переліку, оскільки їм належить лише 4,1 % у загальній структурі впроваджених стандартів.

Сталий еколого-економічний розвиток України безпосередньо залежить від стану довкілля та рівня орієнтації підприємств на запровадження екологічного менеджменту. Тому, запровадження стандартів на підприємствах України, попри свою відсталість від аналогічних показників розвинених країн, вже охоплює майже всі галузі економічної діяльності. У табл. 2 наведено кількісні показники

сертифікації систем управління якістю станом на 01.10.13 р. у розрізі регіонів України.

Таблиця 2. Кількісні показники сертифікації систем управління якістю у розрізі регіонів України

№ з/п	Область	ISO 9001	ISO 14001	OHSAS 18001	Загальна кількість
1	АР Крим	119	9	2	130
2	Вінницька	54	2	0	56
3	Волинська	54	0	0	54
4	Дніпропетровська	289	18	1	308
5	Донецька	258	9	5	272
6	Житомирська	47	0	1	48
7	Закарпатська	13	0	0	13
8	Запорізька	104	0	0	104
9	Івано-Франківська	32	2	0	34
10	Київська	631	38	6	675
11	Кіровоградська	47	1	1	49
12	Луганська	97	1	1	99
13	Львівська	104	4	1	109
14	Миколаївська	70	3	3	76
15	Одеська	148	6	4	158
16	Полтавська	136	4	4	144
17	Рівненська	37	2	0	39
18	Сумська	41	0	0	41
19	Тернопільська	40	0	0	41
20	Харківська	321	22	3	346
21	Херсонська	43	0	0	43
22	Хмельницька	64	1	1	66
23	Черкаська	47	2	0	49
24	Чернівецька	23	0	0	23
25	Чернігівська	99	2	0	101
	Всього	2918	126	33	3077

Джерело: розраховано за даними Реєстру системи сертифікації УкрСЕПРО.

З даних табл. 2 можна зробити висновок, що більша кількість стандартів – це стандарти серії ISO 9001. Вони представлені у всіх областях України та кількісно переважають інші стандарти. Найменше запроваджено в Україні стандартів OHSAS 18001: їх загальна кількість дорівнює 33 од., а у дванадцяти областях даний стандарт взагалі не представлений. Найбільше запроваджено стандартів у Київській; Харківській та Донецькій областях, а найменше сертифіковані за міжнародними стандартами підприємства Закарпатської області. У табл. 3 наведено кількісні показники сертифікації систем управління в Україні станом на 31.12.10 р. у розрізі галузей.

Таблиця 3. Кількісні показники сертифікації систем управління якістю у розрізі галузей економіки країни

№ з/п	Галузі	Назви стандартів								Загальна кількість сертифікатів	
		ISO 9001		ISO 14001		НАССР		OHSAS 18001			
1	2	3		4		5		6		7	
		Од.	%	Од.	%	Од.	%	Од.	%	Од.	%
1	Сільське і лісове господарства, рибальство, розведення риби	3	0,25	0	0	0	0	0	0	3	0,2
2	Гірнична промисловість і видобуток корисних копалин	22	1,9	14	22,2	0	0	9	37,5	45	3,2
3	Харчова промисловість і вироблення тютюну	321	27,3	11	17,5	131	100	5	20,8	468	33,7
4	Текстильне і швейне виробництва	24	2	0	0	0	0	0	0	24	1,7
5	Переробка деревини	16	1,36	1	1,6	0	0	0	0	17	1,2
6	Виробництво паперу	3	0,25	0	0	0	0	0	0	3	0,2
7	Видавництво	2	0,17	0	0	0	0	0	0	2	0,14
8	Поліграфія, тиражування	7	0,6	1	1,6	0	0	0	0	8	0,6
9	Виробництво коксу та мінеральних масел	2	0,17	0	0	0	0	0	0	2	0,14
10	Хімічне виробництво	58	4,93	5	7,9	0	0	0	0	60	4,3
11	Фармацевтична промисловість	10	0,85	4	6,3	0	0	0	0	14	1
13	Виробництво виробів з гуми та пластмас	34	2,89	0	0	0	0	0	0	34	2,45
14	Виробництво скла та кераміки, переробка корисних і рідких копалин	17	1,44	0	0	0	0	0	0	17	1,2
15	Виробництво цементу, піску та виробів із них	28	2,38	2	3,2	0	0	0	0	28	2
16	Виробництво і переробка металопродукції	61	5,18	0	0	0	0	0	0	61	4,4
17	Машинобудування	120	10,2	4	6,3	0	0	2	8,3	126	9,1

Закінчення таблиці 3

1	2	3		4		5		6		7	
18	Виробництво офісної техніки та інформаційних приладів. Електротехніка, точна механіка, оптика	127	10,8	13	20,6	0	0	1	4,2	141	10,1
19	Інше виробництво транспортних засобів (автомобілі, мотоцикли, залізничні)	50	4,25	0	0	0	0	0	0	50	3,6
20	Інше виробництво, не включене у класифікацію	86	7,3	2	3,2	0	0	1	4,2	89	6,4

21	Водопостачання	1	0,08	0	0	0	0	0	0	1	0,07
22	Будівництво	132	11,2	5	7,9	0	0	6	25	143	10,3
23	Торгівля, обслуговування та ремонт транспортних засобів і споживчих товарів	20	1,7	0	0	0	0	0	0	20	1,4
24	Готелі і ресторани	8	0,68	0	0	0	0	0	0	8	0,6
25	Транспорт, зв'язок і комунікації	25	2,12	1	1,6	0	0	0	0	26	1,9
	Всього	1177	100	63	100	131	100	24	100	1390	100

Джерело: розраховано за даними Держспоживстандарту України.

Результати кількісних показників сертифікації систем управління у розрізі галузей (табл. 3) свідчать про високий рівень сертифікації міжнародними стандартами: харчової промисловості та виробництва тютюну – 33,7%; будівництва – 10,3%; а також виробництва офісної техніки та інформаційних приладів, електротехніки, точної механіки та оптики – 10,1%. Найбільше запроваджених стандартів відносяться до серії ISO 9001 – 1177 од., а найменше представлена за галузями система HACCP, яка впроваджена лише у галузі харчової промисловості і виробництва тютюну.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Запровадження стандартів як основи екологічного менеджменту має позитивну тенденцію у світовому масштабі і характеризується чисельними кількісними показниками саме у найрозвинутіших країнах світу. Міжнародна стандартизація охоплює різноманітні сфери діяльності суспільства та найвагомніше впроваджена саме у технічному та інформаційному секторах. Що стосується України, то найбільш впровадженим є стандарт ISO 9001, який як і кількісно за областями, так і у розрізі галузей переважає над іншими стандартами. Найкраще стандартизована по Україні галузь харчової промисловості і вироблення тютюну. Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення чинників, що гальмують запровадження стандартизації у галузі сільського господарства.

Література

1. Environmental Management Systems. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helios.hud.ac.uk/scomjm4/mmpport/susmod/Page11.htm>
2. Лікнеп по HACCP. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CDcQFjAA&url=http%3A%2F%2Fvetlik.at.ua%2FHACCP%2Fliknep_po_haccp123.doc&ei=5dKyUrL3K6O54ASO9YGQBA&usg=AFQjCnFZijdbpfb7s09ytiw_uNQcCUuPPw

3. Менеджмент організацій – Федулова Л. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/10121209/menedzhment/seriya_mizhnarodnih_standartiv_sistemi_ekologichnogo_menedzhmentu_iso_14000
 4. Бібліотека економіста. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/150/9991.html>
 5. WHITTINGTON&ASSOCIATES. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whittingtonassociates.com/2012/01/certificates-by-country/>
 6. Методи визначення фальсифікації товарів - Дубініна А.А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/14020305/tovaroznavstvo/zakonodavstvo_yevropeyskogo_arlamentu_radi_sferi_yakosti_harchovoyi_produktsiyi
 7. Інформаційна база даних. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vdnuet/tehn/2013_1/Isa_Udov.pdf
 8. ИСО в цифрах за 2012 год. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iso.org/iso/ru/home/about/iso-in-figures.htm>
-